

<p>азъ — мы — къ, ты — къ — ка. — Adjektiva se uvádějí nejprve v tvaru jmenném, ať je doložen nebo ne, pak následuje forma složená, jestliže je dosvědčena (nikoli tedy např. u adj. posesivních). — Základním slovníkovým tvarem sloves je infinitiv. Různé vidové podoby slovesa téhož základního významu se řadí jako různá hesla (акити а акаити). Reflexivní slovesa jsou zařazena v jediném hesle s příslušným slovesem nereflexivním jen tehdy, jestliže rozdíl mezi nimi je spíše jen gramatický, slovesně rodový; jde-li o větší rozdíl významový, tvoří reflexivum zvláštní heslo. Pronomen refl. са se píše v hesle i dále v citacích vždy zvlášť, bez ohledu na pravopis vydání (v rukopisech bývá stejně scriptio continua). — Adverbia různých zakončení se řadí každé zvlášť (добро, добръкъ). Adjektiva a adverbia se uvádějí pod formou positivu; je-li však komparativ utvořen od jiného základu (болни, оуни, каци), je na příslušném místě odkaz k positivu. — Slova s negativním prefixem představují zvláštní hesla (незълъка, немърнъкъ, немъногъ, непъщевати, никаможе), nejde-li o prosté spojení slovesa se záporem (не имкъти). — Neutrální tvar slova (nominativ, infinitiv) se restituuje vždy, i když není v textech doložen. Jestliže se při takové rekonstrukci výjimečně vyskytnou pochybnosti, je o tom připojena stručná poznámka. Kdyby se vyskytl případ, že by u adjektiva nebo adverbia byl doložen jen komparativ, byl by předpokládán positiv uveden aspoň jako odkazové slovo. — Číslice, jež se v staroslověnských textech píší písmeny, jsou rovněž pojaty do slovníku. Zařazeny jsou pod příslušnými jednotlivými literami, např. cyr. ѣ (12) pod ѣ a і. Je samozřejmé, že v těchto případech se užívá i těch liter, jež se v pravopise záhlaví hesel nevyskytují (např. і); cyrilsko-řecká číslice ѣ (90) je zařazena za п. O transliteraci čísel v dokladech viz dále na str. XXXIV. — Zkratky se v záhlaví hesel rozvádějí mlčky. — Ostatní ojedinele aplikované úpravy, jež vyplývají z individuální povahy některého hesla, jsou provedeny tak, aby hledání v slovníku usnadňovaly, a jsou na příslušných místech stručně vysvětleny.</p>	<p>Adj. Verbum Adv. Comparativus Negace Nedolož. zákl. tv.</p>
<p>Homonymická hesla jsou označena malou exponenciální číslicí (градъ¹, градъ² ,civitas', ,murus', ,hortus' — ,grando').</p>	<p>Homonyma</p>
<p>Určení flexe a druhu slova. Hned za vlastním záhlavím hesla jsou u flexivních slov připojeny koncovky, jež zařazují slovo do příslušného deklinačního nebo konjugačního paradigmatu; u substantiv a substantivních číslic je to koncovka genitivu (кѣкъ, -а; пѣтъ, -и), u rodových zájmen i číslovek koncovky rodové (иже, ѡже, ѡже, триѡ, три f. n.), u adjektiv pak koncovka složené deklinace (добръкъ, -ъни) u sloves koncovka 1. a 2. osoby sg. (кести, ведѡ, ведеши). U slov výjimkou nesklonných je poznámka indecl. (испѣнъ indecl. adj.). — Následuje určení druhu slova. Substantiva jsou označena zkratkou rodu (m., f., n.), pluralia tantum ještě připojeným pl. Slovesa jsou opatřena zkratkou pf. (tj. verbum perfectivum) nebo ipf. (verbum imperfectivum) podle vidu. Ostatní slovní druhy jsou označeny zkratkou přímo: adj., pron., num., adv., praep., conj., part. (particula), interj. U zájmen, spojek a částic je zpravidla ještě bližší určení (pron. pers., conj. copul.), u adjektiv a číslovek jen v zvláštních případech (adj. poss., num. ord.). U předložek, jež řídí jen jeden pád, je také poznámka o rekcii (без praep. c. gen.); jinak je toto určení až u rozčlenění hesla. Litery ve funkci číslic jsou označeny numeri nota a titlou nad písmenem (ѣ numeri nota).</p>	<p>Určení flexe Druh slova</p>
<p>Pod záhlavím hesla jsou podle potřeby poznámky o podobě slova a o jeho výskytu v různých památkách, jakož i nejnutnější informace gramatické; např. forma ГѢМОНЪ (proti obvyklému ИГѢМОНЪ) occurrit in Zogr et Sav ...; ГРАДЪ² occurrit in Sin Hval Euch Supr; ЗЪКАТИ ... impf. ЗЪКАДЪХЪ//ЗЪКАХЪ apod.</p>	<p>Gramatické a jiné informace</p>

Významové rozčlenění hesla. Na významové rozčlenění hesla klade re-

- spec., fig., term. techn. 1. 2. a) b) ◆, — Pořadí významů
- spec., fig., term. techn. atd. Významy jsou na začátku očíslovány; k podrobnějšímu rozčlenění významové jednotky užíváme malých latinských písmen, značek ◆, — nebo pododstavců. O postupu při sestavování pořadí významů srov. výše v úvodu (odst. 8 f). Praxe ukázala, že v této věci nelze individuální problematiku jednotlivých hesel obětovat nepružnému dodržování jediné zásady.
- Překlady v živých jazycích
- Překlad a výklad. Významy jsou vyjádřeny překladem českým, ruským a německým. Tento překlad vystihuje význam staroslověnského slova, jak jej poznáváme z kontextu památek, bez ohledu na event. různost významu paralely v předloze (u textů přeložených). Snažíme se podat co nejvýstižnější překlad jedním slovem, v případě potřeby vhodným stručným opisem nebo několika synonymy. Bohatší synonymiku uvádíme jen v těch případech, kde v některém jazyce není přesného ekvivalentu, takže přesný pojem si lze vytvořit jen právě z většího počtu synonym, více méně přibližných, např. v češtině a němčině u slova *казаконникъ*. Po pomlčce pak následují paralely řecké a latinské z originálních textů nebo ze starých paralelních překladů; v omezeném kruhu překladů ze staré horní němčiny je tu také paralela starohornoněmecká. Jestliže se některé slovo nebo některý jeho význam nevyskytuje v památce, k níž bychom znali řeckou paralelu, neuvádíme ji. V zvláštních případech, kde řecký význam je užitečný a bezpečně známý, ale v předlohách našich textů se nevyskytuje (bývá to např. u technických termínů liturgických), uvedeme jej raději dále ve formě vysvětlení; tedy řecká paralela, uváděná za německým překladem, je vždy doložena. Klademe ji bez zásahu i tehdy, jestliže se významově přesně nekryje s příslušným slovem staroslověnským. Totéž platí i o paralelách starohornoněmeckých. U latinských je však výjimka: není-li paralela doložena v textech, stojí na jejím místě náš latinský překlad; je-li paralela nepřesná, stojí tento překlad vedle ní. V každém případě je tu však typografické odlišení. Paralely jsou vytištěny antikvou (stojatě), překlady kursivou. Latinský význam je tedy podán vždy. — Paralely zvláště exklusivní klademe někdy až dále za příslušný staroslověnský citát. — V řečtině a latině užíváme obvyklého novověkého pravopisu, i když v edicích předloh tomu tak vždy není.
- Paralely řecké, latinské, starohornoněmecké
- Lat. překlad
- Věcný výklad
- Ačkoli tento slovník je jazykový, přece u vlastních jmen, u reálií a odborných termínů přináší i hlavní informaci věcnou; ta je psána latinsky. Podává hlavně typické údaje o osobách a věcech, které umožňují přesnou identifikaci (např. u jmen světců datum svátku, u místních jmen zeměpisné určení) a tím i možnost dalšího poučení v jiných odborných pramenech. Jen tam, kde v celkem přístupné odborné literatuře poučení není nebo není dostatečné, dále, kde např. osoba je známa jen z našich pramenů (některé osoby v homiliích Supr.), podáváme výklad poněkud obsírnější. Podobně tam, kde slovo nebo pojem dosud nikde vysvětleny nebyly (*отъпкло*).
- Sousloví
- Sousloví jsou soustředěna vždy pod slovo významově plnější, např. *кѣржати* pod *кѣра*, u druhých složek (zde *ати*) je odkaz.
- Výběr dokladů
- Dokladový materiál. Každý význam je ilustrován doklady z památek. Uvádějí se v potřebné míře, tj. tolik a takové, aby si z nich bylo možno utvořit

jasný obraz především o významu slova, dále o jeho výskytu v památkách různé doby, různé místní proveniencie a různé obsahové náplně, a konečně, aby byly ilustrovány typické prvky frazeologické, syntaktické (rekce) a nejnütnější nebo nejzajímavější jevy morfologické, výjimečně i hláskoslovné a pravopisné (např. grafika *аѣрѣлѣ*, doklady s „pavoukovitým“ *ch*). Počet dokladů je leckdy přibližným relativním obrazem frekvence heslového slova, ale zdaleka ne vždy. Často totiž právě silně frekventovaná slova, jako *и, же, богъ, ангелъ, отъць, глаголати* apod., jsou významově vyhraněná a téměř jednoznačná, kromě toho pak místně i časově zcela neutrální; poměrně malý počet dokladů zcela splní ilustrační úkol a další kupení dokumentačního materiálu by bylo neúčelné. Naopak zase u slov řídkých (asi do 10—15 dokladů v lístkovém materiálu slovníku) pokládáme za prospěšné otisknout tento nehojný materiál v úplnosti. V takovém případě je na konci hesla poznámka *Exh.* (*exhaustum*); týká-li se tato úplnost jen jednoho významu, je na konci významového odstavce připojena poznámka *in hoc sensu exh.* Místa nejasná, obtížná, zkomolená a chybná se v dokladovém materiálu citují vždy, právě proto, že slovník má umožnit porozumění i v takových případech a bude právě v těchto místech asi často brán ku pomoci. Rozumí se ovšem, že zde je interpretace často značně subjektivní a mnohdy ne definitivní. Takové doklady jsou umístěny obyčejně až za doklady jasné a zřetelné.

Doklady se citují v takovém kontextovém celku, aby dával smysl a aby přinášel vše, co může v dané souvislosti přispět k osvětlení významu heslového slova nebo jeho vazby. Citáty se neupravují a zpravidla ani nezkracují; zkracujeme jen tam, kde je nutno uvést slova oddělená od slova heslového příliš dlouhým a nepotřebným textem. Takové zkrácení je vyznačeno třemi tečkami (...), na rozdíl od lakuny v textu, kterou označujeme dvěma tečkami (..). Pořadí dokladů je zhruba podle památek, jak jsou seřazeny na str. LXII—LXX. Nežřídka je však pořadí odchylné, jestliže to vyžaduje povaha dokladů, např. aby významové odstíny, blížíci se dalšímu očíslovanému významu nebo tvořící k němu přechod, přišly až na konec odstavce. Památky se citují zkratkami (viz str. LXXI—LXXIII). U památek biblických citujeme podle biblických míst (např. Mt 6, 9), u jiných památek podle folia a řádku rukopisu; folia recto jsou označena *a*, verso pak *b*, v textech vícecolumnových se sloupce každé stránky označují řeckými písmeny.³ Jen v několika málo případech, kde rukopis nebyl dostupný ani v snímcích a z vydání nebyla foliace a řádky rukopisu jasné, citujeme podle stránky a řádku vydání (u některých legend a v Supr.). Zda je tedy památka citována podle rukopisu nebo podle vydání, pozná se podle toho, že u folia rukopisu je vždy *a* nebo *b*, u stránky vydání litera není, např. Euch 14a 7, As 44aβ 12, ale Supr 204, 9. Poněvadž kalendář Šišatovackého Apoštola je v Miklošičově vydání otištěn *in continuo*, citujeme v tomto případě výjimečně jen „Šiš kalend.“, protože lze doklad pohodlněji nalézt podle měsíců a dní, než kdybychom citovali stránku a řádek vydání (datum je ve všech případech zřejmé). Cituje-li se biblický text, uvádíme vždy všechny naše texty, v nichž se příslušné místo čte; citát je psán pravopisem památky uvedené na prvním místě. K odchylkám ortografickým, hláskoslovným a drobnějším gramatickým se přitom nepřihlíží, lexikální jsou vyznačeny vždy; příklady: *и безаконници: ꙗко не быти имъ ѡвоиоу Ps 103, 35 Sin Lob Par Pog Bon*, ale *ꙗко приде годъ емъ ѣ ѡра J 16, 21 Zogr Mar (година Sav Ostr)*. Není-li tedy nějaká památka citována (v druhém příkladu As), znamená to, že se v ní dané místo nečte vůbec. Má-li některý evangeliář nebo apoštolář

Exh.

...

..

Pořadí dokladů

Citace památek

Textová
konkordance

³ Proti citaci podle edice to má svou přednost. Jestliže se v budoucnu pořídí nové vydání s jinou paginací, údaje zůstanou v platnosti.

Hláskoslovně se texty neupravují vůbec, nerestituují se např. vynechané nebo vokalisované jery ani denasalisované nosovky apod.

Synonymika. Na konci hesla jsou odkazy na nejnütnější synonymicky příbuzná slova s poznámkou *cf.* (*confer*), např. *зѣкати . . . cf. нарицати, ангѣлъ . . . cf. архангѣлъ, акраамль . . . cf. акраамокъ* (a opačně *акраамокъ cf. акраамль*) apod. Nelze očekávat, že se podaří uvést srovnávací odkazy v úplnosti. Jsme však toho názoru, že je lépe podat podle možnosti to, co poskytnout lze, než z obavy před neúplností se tohoto účelného doplňku hesla zcela vzdát. Ostatně řecko-staroslověnský, latinsko-stsl. a starohornoněmecko-stsl. index na konci slovníku přispěje k orientaci v synonymice nemalou měrou. — O tomto indexu a o případných jiných doplňcích slovníku, jakož i o vývoji, který si snad ještě vyžádá rozsáhlejší praxe v průběhu dalšího zpracování, pojednáme podrobněji v doslovu.

F. V. Mareš